УДК 821.512.145

Г.Р. Гайнуллина

ӘМИРХАН ЕНИКИ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНДА ИҖАТ ӘҺЕЛЛӘРЕНӘ ХАС СЫЙФАТЛАР ТУРЫНДА

Публицистика А. Еники – одна из малоизученных областей в творческой биографии классика татарской литературы. Публицистика писателя интересна тем, что в ней ставятся вопросы о языке художественного произведения, об отношении писателя к творчеству, к вопросу интеллигентности, народности творца. В статьях, воспоминаниях, написанных в 1960–1970-х годах, посвященных великим татарским художникам слова, А. Еники ставит проблемы служения национальной культуре и литературе.

Ключевые слова: публицистика, воспоминания, язык художественного произведения, творчество, А. Еники, Л. Толстой, Г. Тукай, С. Сайдашев, Н. Исанбет, А. Файзи

A. Eniki’s journalism is one of the poorly studied areas in the creative biography of the classic Tatar literature. The writer's journalism is interesting in that it raises questions about the language of artwork, the attitude of the writer to creativity, to the question of intelligence, the creator’s nationality. In the articles, memoirs, written in 1960–1970s and devoted to the great Tatar artists of the word, A. Eniki poses the problem of serving the national culture and literature.

Keywords: journalism, memories, language of artwork, creativity, A. Eniki, L. Tolstoy, G. Tukay, S. Saidashev, N. Isanbet, A. Faizi.

Егерменче йөзнең 60–80 еллары – татар әдәбиятының милли нигезләргә кайту чоры – татар прозасында яңа эзләнүләр, яңа сукмаклар, психологизм, тәнкыйди, лирик-эмоциональ, публицистик башлангычлар көчәю, стиль тенденцияләре, сәнгати алымнар байлыгы белән билгеләнә [Заһидуллина, 2011, б. 28]. Хәлбуки, милли нигезләргә кайту чоры әдәбиятында әдәби тәнкыйть тә, милли әдәбиятны бәяләү җәһәтеннән, башка югарылыкка күтәрелә. «Әдәбият тарихында, иң беренче чиратта, язучылар һәм шагыйрьләр буларак бәяләнгән каләм ияләре чор тәнкыйтендә актив катнаша» [Гыйләҗев, б. 8]. Әдәбият галиме Ә. Закирҗанов карашынча, әдәби тәнкыйтьнең зур өлешен язучы тәнкыйте тәшкил итә [Закирзянов, с. 250]. Галим соңгы елларда бу күренешнең аеруча активлашуын билгеләп үтә. Аерым бер проблеманы бергәләп хәл итү турында уйлану, әдәби барышның киләчәген фаразлау максатыннан әдәби тәнкыйтьнең язучы тәнкыйте дип исемләнгән төре аеруча әһәмияткә ия. Язучыларның тәнкыйди язмалары матбугат битләрендә һәрдаим дөнья күрә. Тәнкыйть үзенең игътибарын (әдәбият белән берлектә) милли эчтәлекле мәсьәләләргә – рухи бәйләнешләр өзелү, традиция-гадәтләрнең, телнең югала баруы, әхлакый кыйммәтләрнең үзгәрүе, туган җир, туган нигез кадеренең кимүе кебек проблемаларга юнәлтә.

1960–1980 елларда Әмирхан Еники милли әдәби-мәдәни мохит, каләмдәшләре, остазлары турында шактый бай эчтәлекле мәкаләләр яза. Әдәбият галиме Д. Заһидуллина милли нигезләргә кайту дәвере татар прозасындагы үзгәрешләрнең башында Ә. Еники тора дип билгеләп үтә: «Алга таба башка язучылар иҗатында дәвам итәчәк авангард эзләнүләрнең чишмә башы шушы иҗатта булуы, милли әдәбиятны яңа сыйфат үзгәрешенә китерүе бәхәссез» [Заһидуллина, 2015, б. 158–159]. Мәкаләләрендә дә милләткә хезмәткә гомерен багышлаган бөек әдипнең фикер-карашлары, әрнү-сызланулары чагылыш таба. 1960–1980 еллар әдәби барышын бәяләгән вакытта Ә. Еникинең истәлек язмалары гаять зур әһәмияткә ия.

Әдипнең бу чор публицистикасы «Хәтердәге төеннәр» (1983) дип исемләнгән җыентыгында дөнья күрә. Биредә тупланган мәкалә, язмаларда гомерләрен халыкка хезмәткә багышлаган Г. Тукай, Г. Ибраһимов, С. Сүнчәләй, Н. Исәнбәт, Г. Кутуй, Х. Туфан, Ә. Фәйзи, С. Сәйдәшев һ. б. кебек олуг шәхесләребез яңа яктан ачыла.

Могтәбәр язучыларның иҗат юлын тасвирлап, Ә. Еники берничә мәсьәләгә аерым туктала. Беренчедән, әдипне язучының иҗатка мөнәсәбәте мәсьәләсе борчый, уйландыра, кулга каләм алырга мәҗбүр итә. Һәр мәкалә-язмасында бу проблемага кагылышлы бер фикер-караш җиткерелә, язучының әдәбиятка мөнәсәбәте ачык билгеләнеп куела. Әйтергә кирәк, татар әдәбиятының иң якты йолдызларын ул һәрвакыт бөек Г. Тукай белән янәшә куя, әдәби барыштагы иң шәрәфле исемнәрне шул үлчәмгә сала.

«Нәкый Исәнбәт» (1960) дигән баш астында бирелгән мәкаләсендә Ә. Еники «Тукай исән вакытта ук яза башлаган» олпат шәхеснең күптармаклы иҗади эшчәнлеген гади һәм төгәл, анык итеп бәяләүгә ирешә. Олы исемле шәхеснең зур уңышка ирешүенең бер сәбәбен ул түбәндәгечә билгели: «Мин аны язучының әдәби мирасыбызга, әдәбиятыбызның алдынгы традицияләренә һәм, ниһаять, корымас чишмә кебек өзлексез бәреп торган халык иҗатына таянуын атар идем. Билгеле инде, таза җирлеккә нык басып тору язучыбызга халык рухын дөрес хис итүдә һәм милли үзенчәлекне саклауда, һичшиксез, зур ярдәм иткән булырга тиеш» [Еники, б. 6].

Язучы иҗатының төп нигезе – әдәби мирас, халык рухын тоя белү булырга тиеш дигән караш әдипнең публицистик мирасында кызыл җеп булып сузыла.

Ә. Еники әдәби әсәргә нәзари яссылыкта бик таләпчән якын килә. Язучы иҗат иткән вакытта әдәби төр, жанр таләпләренә таянып язарга бурычлы дигән карашны мәкаләләрендә еш кабатлый. Н. Исәнбәт драматургиясен бәяләгәндә, Ә. Еники бу төрнең аерым закончалыкларын ассызыклап үтә: «Нәкъ сәхнә таләп иткәнчә, эчке интонациягә бай, үткер сөйләм теле, индивидуаль характерларга ия чын кеше образлары. Оста һәм тыгыз үрелгән конфликт – менә аның әсәрләренә хас сыйфатлар» [Еники, б. 5].

Г. Ибраһимов шәхесенә мөнәсәбәтле язылган «Безне ул өйрәтте» (1962) дип исемләнгән мәкаләдә ул Ф. Әмирхан һәм Г. Ибраһимовны «прозаны яңа биеклеккә күтәрүчеләр дип олылый [Еники, б. 8]. Шул урында язучының нәзари мәсьәләләрне дә калкытуы игътибарга лаек: «Иң элек ул хикәяләү чарасының компонентларын бик нык арттырды һәм киңәйтте: без инде аның әсәрләрендә кешеләрнең, примитив прозага хас булганча, исемнәрен һәм дә хәрәкәтләрен генә түгел, тулы портретларын күрәбез, характер үзенчәлекләрен, рухи кичерешләрен ачык сизәбез. ... Һәр хикәясенә, һәр романына диярлек я вакыйганың фоны-җирлеге, я образның рухи халәтен ачыклаучы чара, я авторның фикерен көчәйтүче символик образ булып, табигать күренешләре әсәрнең тукымасына органик рәвештә керә. ...Ниһаять, ул диалог формаларын төрләндерә, эчке монологларга киң урын бирә, хикәяләүне һәрвакытта киеренке-хәрәкәтчән итеп алып бара» [Еники, б. 8].

Ә. Еники каләмдәшләренең замана хакыйкатенә күз йоммыйча, дөреслекне әйтү юлларын табуларына игътибар итә: «Ләкин Исәнбәт нәрсә турында гына язмасын, ул – барыннан да элек замана язучысы. Күп әсәрләрен ул үзе яшәгән заманның зур вакыйгаларына багышлый, күп әсәрләрендә ул замандашларын борчыган мәсьәләләрне күтәреп чыга... Хәтта аның бик борынгы темаларга язылган әсәрләрендә дә хәзерге заман белән аваздашлык бик ачык сизелеп тора [Еники, б. 6].

«Халык күңеленә юл салу ансат эш түгел: язучыдан саф вөҗдан, чын гаделлек, искиткеч зур тырышлык һәм батырлык сорый ул» [Еники, б. 3] , – дип яза Ә. Еники. Әдипне иҗат әһеленең, аның әсәрләренең халыкка мәгълүм булу-булмавы уйга сала. Н. Исәнбәт турында: «Бер нәрсә күңелне юата: халкыбыз Нәкый Исәнбәтнең кем икәнен бик яхшы белә. Ул аны үзенең иң өлкән, иң популяр милли язучысы итеп таный, ярата һәм хөрмәт итә» [Еники, б. 3]. С. Сүнчәләй турында язылган «Шагыйрь ерак сәфәрдән кайтты» (1962) мәкаләсендә Ә. Еники «Тукай, Дәрдемәнд, Рәмиевләр белән бер заманда яшәгән, башта ук Тукайның фатихасын алып әдәбиятка кергән» шагыйрьнең «билгеле бер тарихи сәбәпләр аркасында утыз елдан артык безнең әдәбияттан югалып торуын» [Еники, б. 10] эчке бер әрнү белән билгеләп үтә. Шул ук вакытта Ә. Еники С. Сүнчәләйнең шигъри җыентыгы басылу уңаеннан төзүчеләргә, кереш сүз язучы Гали Халиткә аерым мәсьәләләргә бәйле тәнкыйтен җиткерә: «Менә кулыбызда шагыйрьнең утыз биш ел үткәннән соң беренче тапкыр дөньяга чыккан кечкенә җыентыгы. Шулай булгач, хәзер Сүнчәләй әсәрләрен җыеп чыгару мәсьәләсенә җитди килергә, һәрьяклап уйларга кирәк иде. ...Ләкин гамәлдә нәкъ киресе: Шәриф Сүнчәләй төзегән һәм мирас комиссиясе (комиссиядә мәрхүм Әхмәт Фәйзи, Риза Ишморат һәм мин идем) карап тәкъдим иткән әсәрләрнең бик күбесе китапта юк» [Еники, б. 15]. Нәшрият төшереп калдырган берничә шигырьне тәкъдим итеп, язучы ачыктан-ачык шелтә белдерә: «Сайланма әсәрләр»гә, әлбәттә, сайлап кертергә кирәк! Ләкин шулай

сайларга кирәк ки, китаптан шагыйрьнең күләгәсе генә түгел, ул яшәгән чор үзе ачык күренеп торырга тиеш» [Еники, б. 16]. Гали Халит язган кереш сүзгә мөнәсәбәтле фикердә дә Ә. Еники язучының, әдәбият галименең укучы алдындагы изге бурычын атый, соңгы фикерне ул әйтәчәген искә төшерә: «Теге яки бу язучының иҗатын һәрьяклап ачу һәм тарихи дөрес итеп аңлата белү алар өстенә төшә» [Еники, б. 16]. Язучы гомерен халыкка хезмәткә багышлаган шагыйрьнең Г. Тукай белән дустанә мөнәсәбәтләре темасын да калкыта. Ә. Еники С. Сүнчәләйнең Г. Тукайга багышлап биш истәлек, җиде шигырь язуын билгеләп үтә. «Мәрхүм Ә. Фәйзи Тукайның Сүнчәләйгә язган хатлары һәм Сүнчәләйнең Тукайга багышланган истәлекләре, шигырьләре белән танышкач, боларның барысын да «Тукай һәм Сүнчәләй» дигән исем астында кечкенә бер китап чыгарырга кирәк дип әйткән иде» [Еники, б. 17]. Ә. Еники китапта биш истәлекнең икесе генә урын алуына, җиде шигырьнең берсе дә булмавына карата да тәнкыйть белдерә.

Ә. Еникинең әсәр теле мәсьәләсенә үтә дә җаваплы якын килгәнлеге билгеле. «Әсәрнең теле турында» (1967) исемле язмасында әдип болай дип билгеләп үтә: «Язган чакта әсәрнең теле ниндидер бер кодрәт белән үзеннән-үзе җиңел генә агып бара дип уйлау һич кенә дә дөрес булмас иде. Тел ярдәмендә ни әйтергә, нәрсә күрсәтергә телисең – хикмәт шунда бит. Хәтта әсәрне редактор өстәленә илтеп салганнан соң да баш ватудан туктамыйсың – күңелгә ошамаган берәр сүз сине, җаныңа кадалган шырпы шикелле, гел борчый тора. Әсәр иҗат итүнең бөтен авырлыгы да, минемчә, нәрсә хакында язудан бигрәк, ничек итеп язуга кайтып кала» [Еники, б. 18].

Әсәрнең теле мәсьәләсендә ул Г. Ибраһимовны үзенең остазы дип атый, аны «әдәбиятыбызда хикәяләүнең үрнәк булырлык гүзәл бер стилен тудыручы» аерым мәктәп булдырган әдип дип олылый: «Галимҗан теле – үзенә бер тел ул. Иркен, җиңел, бай, матур тел. Асылда ул безгә проза теленең иң үтемле, саф татарча үрнәген эшләп калдырды. Аның бу үрнәгендә без телебезнең гаҗәп бай эчке мөмкинчелеген, фикерне әйтеп бирә алуда һәм сурәтләп күрсәтүдә зур сәләткә ия булуын күрдек. Галимҗан аркасында безнең телебез, үзенең саф татарча булуын саклаган хәлдә, русның әдәби теленнән үрнәк алып, ничектер мәдәниләште, камилләште, бай телләр рәтенә керерлек хәлгә килде. Тел иркен һәм тигез ага башлады, аның шигърияте һәм аһәңе көчәйде» [Еники, б. 19].

Г. Ибраһимовка ияру күренешләрен билгеләп үткәннән соң, Ә. Еники иҗатта «ияру, күчеру, охшату»ны «кәсепчелек белән шөгыльләнү» кебегрәк бәяли: «Һәрбер язучының теле аның үзенә генә хас табигый тел булырга тиеш» [Еники, б. 19]. Шунда ук әдип: «Мин тел җәһәтеннән үземә охшаган язучыларны өнәп бетермим. Теле минекеннән аерылып торса, шул миңа күбрәк ошый, һәм бу табигый да, минемчә» [Еники, б. 19], – дип белдерә.

Язучы әдәби әсәрдә автор теле һәм персонаж теленә кагылышлы мондый фикерләр җиткерә: «Әсәрдәге персонажларның телен яшенә,

кем булуына, профессиясенә карап индивидуальләштерүне, һичшиксез, кирәк, дип саныйм. Ләкин бер шарты бар: индивидуальләштерү белән кирәгеннән артык мавыгып китмәскә, ягъни персонаж телен махсус терминнар яки жаргон сүзләр белән күп итеп чүпләмәскә кирәк. Билгеле, авторның үз теле персонаж теленнән күпмедер дәрәҗәдә аерылырга тиеш. Бу һәр язучының талантына һәм осталыгына бәйле» [Еники, б. 19].

Әдип әсәрне язу осталыгына бәйле принципиаль карашын түбәндәге юлларда җиткерә: «Әсәрне язу бар, ясау бар. Менә без барыбыз да ясарга шактый остардык. Шуның аркасында шома эшләнгән әсәрдән талантлы язылган әсәрне аера алмый башладык. Гадәттә яңа әсәрнең темасына, эчтәлегенә бөтен игътибарны биреп, аның әдәби сыйфатына, сәнгать дәрәҗәсенә юньләп күз дә салмыйбыз яки ул ягы турында бик аз сөйлибез. Әдәби әсәр барыннан да элек сәнгать әсәре бит әле ул» [Еники, б. 28] .

Ахыр килеп, милләтебезнең иң затлы сыйфатларын күңелендә кадерләп саклаган зыялы әдип Ә. Еники үзенең мәкалә, очерк, истәлекләрендә зыялылык мәсьәләсенә кайта-кайта туктала. Зыялылар рәтенә Ә. Еники Бакый Урманче, Нәкый Исәнбәт, Әхмәт Фәйзи, Миркасыйм Госманов кебек олпат шәхесләрне кертә. Ә. Фәйзи турында әдипнең шактый югары фикердә булуы сизелеп тора: «Бик белемле, бик мәдәни, гимназия тәрбиясе алган. Үзен тотышында, кешегә мөнәсәбәтендә зыялы булуы сизелеп тора иде» [Еники, б. 194]. «Чын кеше, чын иҗатчы» (1960) дип исемләнгән мәкаләсендә Ә. Фәйзи шәхесенә бәйле зыялылык мәсьәләсен язучы шәхесенә бәйләп күтәрә: «Шактый сыналган бер нәрсә бар: тормыштагы тере язучы үзе һәм әсәрләре аша укучы хыялында туган аның образы күп кенә очракта ни өчендер туры килеп бетмиләр. Образ үзенең асылыннан яхшырак булып чыга (хәер, киресенчә дә булырга мөмкин). Менә мин үзем Фәйзидә энә шул «туры килеп бетмәүне» күрми идем. Фәйзи өчен әдәби иҗат хәят иде. Шуның белән яши, шуның белән сулый иде ул. Язучының сафлыгы, гаделлеге, һәртөрле фани исәп-хисаплардан өстен торуы, үзе инанганга тугрылыклы булып калуы – аның өчен язылмаган кануннар иде» [Еники, б. 110].

Ә.Еники татар зыялылары Н. Исәнбәт, Ф. Хөсни, К. Тинчурин, С. Сәйдәшев һ. б. замандашлары белән бәйле истәлекләре белән дә бүлешә. Зыялылык мәсьәләсен әдип халык күңеленә юл салу җәһәтеннән кузгата. Н. Исәнбәтне әдип «саф вөҗдан, чын гаделлек, искиткеч зур тырышлык, батырлык иясе» [Еники, б. 3] дип бәяли. Зыялылык турында сүз кузгатканда, Шакир Шамилскийга бәйле фикерләре дә игътибарга лаек: «Чөнки артистлык аның өчен бары кәсеп кенә булмады, артист дип аталу аның өчен сәнгать кешесе, зур культура иясе булу дигән сүз иде» [Еники, б. 65]. Әдип чын талант ияләренә гадилек, тыйнаклык, затлылык, әдәп хас дип саный: «Шул ук вакытта аның бөтен торышыннан затлылык, культура, әдәп сизелеп тора. Ул бик пөхтә киенеп йөри, хәрәкәтләре аның салмак-нәфис, сөйләшүе, үз дәрәҗәсен

яхшы белгәнлектән, беркадәр генә горур, әмма масаюсыз, ачык күңелдән» [Еники, б. 66]. Халыкның тирән мәхәббәтен яулау өчен, «көч һәм гүзәллекне җыйган» булу тиеш, дип билгеләп үтә язучы.

Ә. Еники татар музыка сәнгатенең беренче профессиональ композиторы С. Сәйдәшев иҗатына аеруча игътибарлы: публицистикасында да, әдәби иҗатында да аның эчке дөньясына кайта-кайта мөрәҗәгать итә: «Сәйдәш шәһәр баласы, үз заманының алдынгы татар зыялылары арасында үсеп җитешә, шәһәр культурасы белән сугарыла. Салих Сәйдәш бөтен килеш-килбәте белән бик пөхтә, чибәр, нәфис бер кеше иде. Һәм музыкасы да аның якты, нәфис ... һәм күтәренке-дәртле дә иде» [Еники, б. 76]. Композиторның эчке зыялылыгы турында сөйләгәндә, әдип бер вакыйгага туктала: «Бер заман газетада ниндидер уңай белән бүләкләнгән сәнгать әһелләренең исемлеге басылып чыга. Вакыйганы сөйләүче – шагыйрь – шул газетаны сатып алып, урамда карый-карый бара. Аңа Сәйдәш очрый. Туктыйлар, исәнләшәләр. Шагыйрь газетаны күрсәтеп әйтә: менә монда ни өчендер синең исемең юк, ди. Шуңа каршы Салих тыныч кына: «Ник булмасын, минем Салих Сәйдәш дигән исемем бар», – дип җавап бирә» [Еники, б. 80].

Зыялылык мәсьәләсен әдип, аңлашыла ки, язучы буларак күтәрә, бәяли, иҗат кешесенә хас булган сыйфатларга аерыбрак туктала. Шул ук вакытта әдипне «чын кеше булу» мәсьәләсе гел борчып торганлыгы, уйланырга мәҗбүр иткәнлеге сизелә: «...Белгеч яки галим булу, хәтта язучы булу авыр түгел, әмма чын кеше булу – шактый читен эш. Талантың һәм көчле теләгең булып инде әдәбиятка килгәнсең икән, дан-дәрәҗәң турында уйламый тор, күбрәк укучың турында уйла, борчыл. Син аңа белгәнеңне, ышанганыңны яз, ул да сиңа ышансын. Әдәби осталыгыңны камилләштерү турында көн-төн кайгырт, эзлән, тырыш. Таләпчәнлек, тагын бер мәртәбә таләпчәнлек» [Еники, б. 33].

Бу җәһәттән, татар язучысының бөек рус язучысы Лев Толстой турында уйлануларын билгеләп үтү мәслихәт. Ясная Полянага сәяхәттән соң, әдип фикер-карашларын «Косогор заводы – Муса Җәлил –Ясная Поляна» (1955) дип исемләнгән мәкаләсендә теркәп калдыра. Әдипнең игътибарын Л. Толстой яшәгән усадьбаның затлылыгы, олпат гадилеге җәлеп итә, «нәкъ хыялда яшәгән күренеш иде бу...» [Еники, б. 90] дигән кичереш мәкаләдә кызыл җеп булып сузыла.

Татар язучысын бөек шәхеснең киңкырлы гыйлем иясе булуы хәйран калдыра: «Түбән каттагы алгы бүлмәгә керү белән күзгә бәрелгән нәрсә сары төстәге китап шкафлары булды. Бу шкафлар Толстойдан калган күп телләрдәге китаплар белән тулы. Гомумән, ике катлы зур йортның һәр бүлмәсендә гел китап очрап торды. Югары катта без язучының аерым бүлмәгә урнаштырылган китапханәсен күрдек. Нинди генә телдә һәм нинди генә эчтәлекле китап юк биредә!» [Еники, б. 91].

Ә. Еники Л. Тостойның унөч тел, шул исәптән гарәп һәм татар телләрен белгәнлеген, яһүд телен «укып аңларлык дәрәҗәдә

өйрәнгәнлеген» әйтә: «Инҗил, Коръәннән алып Маркcның «Капитал»ына һәм Ленин мәкаләләренә кадәр укыган ул» [Еники, б. 92]. Л. Толстой шәхесенең йогынтысын ассызыклау өчен, ул үзе игътибарга алган фактларны теркәп куя: «Толстойга гомеренең соңгы елында көн саен егерме-егерме бишләп хат килеп торган. Иптәш Пузинның әйтүенә караганда, Толстой үлгәннән соң бу йортта илле меңләп хат торып калган» [Еники, б. 92].

Л. Толстойның замандашлары, зыялылар даирәсе турында әдип аерып билгеләп үтә: «Заманында кемнәр генә булмаган биредә! Семьяның үз, якын кешеләре Тургенев белән Фет еш кына килеп йөргәннәр; Лев Николаевичның ихлас күңелдән яраткан әдибе («прозабызның Пушкины» дип атый ул аны), «кызлардай мөлаем Чехов бу өйдә тансык кунак булган; заманның тынгысыз кешеләре, бөек язучының игътибарын һәрвакыт үзенә биләп торган Горький белән Короленко, әледән-әле килеп, бу залда хуҗа белән кызыклы һәм мәгънәле әңгәмә алып барганнар. Шулай ук биредә Репин, Крамской, Нестеров, композиторлардан Танеев, Аренский еш кына кунак булганнар» [Еники, б. 93].

Әдипне аеруча тәэсирләндергәне – «бөек язучының эш кабинеты» [Еники, б. 94]. Ә. Еники һәр җиһазны, һәр детальне тәфсилләп тасвирлый, язу өстәле, кара савыты, китапларга аеруча мәгънә сала: «шушы өстәлдә «Сугыш һәм тынычлык». «Анна Каренина», «Яңадан туу» романнары язылган» [Еники, б. 93]. Һәм татар язучысын гаҗәпкә калдырганы – «бүлмәдәге бөтен җиһазның, бөтен обстановканың нәкъ Толстойдан торып калган хәлдә саклануы» [Еники, б. 95].

Әдип мәшһүр рус язучысының тереге, йөрәге Софья Андреевнага сокланууын белдерми кала алмый. Аның гаилә фотоальбомы эшләгәнен, әдәбият белән шөгыльләнгәнен, нәсерләр, балалар өчен хикәяләр язуын, гомере буе көндәлек алып баруын, сигез томнан торган бик бай мемуар әдәбият калдыруын ассызыклап үтә.

Әдипнең күңелен әрнеткәне – 1941 елның көзендә фашистларның Ясная Поляннаны камап алып, «хәкарәт итүләре». Шул урында Ә. Еники рус язучысын хөрмәтләгән милләт алдында баш ия. Ләкин татарда тарихи мираска мөнәсәбәтнең тиешле дәрәҗәдә булмавына ачынуын яшерә алмый: «Шул ук вакытта йортның беренче бүлмәсенә кереп карый башлагач та минем йөрәктә бер әрнү, ачыну хисе кузгалды. Бу хис бүлмәдән бүлмәгә күчә барган саен көчәя барды. Нидән туды бу әрнү һәм ачыну хисе? Моның сәбәбе безнең үзебездә – татарларда тарихи мираска, бөек кешеләребездән калган кадерле реликвияләргә хөрмәтсез карау, аларны җыймау, сакламау, әрәм-шәрәм итү, кыскасы, бу эштә искиткеч ваемсыз булу, соң чиктә культурасызлык күрсәтүдә иде» [Еники, б. 97–98].

Ә. Еники, якын дусты, гаҗәеп зыялы әдип Ә. Фәйзи амәнәте буенча, Л. Толстой кабереннән бер уч туфрак ала, һәм татар зиратына килеп, Г. Тукай каберенә сала. Гүяки, ике бөек әдипне берләштерү аша ике милләтне үзара тоташтыра язучы.

Ә. Еникинең әдәби-тәнкыйди эшчәнлеге әдәби иҗатыннан аерым алып барылмый. Әдип 1960–1980 елларга караган публицистик хезмәтләрендә олпат шәхесләргә соклану аша әдәби иҗатка мөнәсәбәт проблемасы, чын әдәбиятның, мәдәниятнең туу шартлары, саклану мөмкинлеге, шуңа мөнәсәбәтле иҗади шәхеснең зыялылыгы турында кабатлап сөйли. XX йөзнең икенче яртысы әдәби хәрәкәтенә күзәтү ясаганда, язучының әдәби тәнкыйтен жанрлар төрлелеге, тема-проблематика җәһәтеннән бәяләү мәсьәләсе калка.

Әдәбият

Гыйләҗев Т.Ш. Татар әдәби тәнкыйте (1920–1930 еллар). Казан: Отечество, 2016. 240 б.

Еники Ә. Хәтердәге төеннәр: Мәкаләләр, очерклар һәм истәлекләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 1983. 224 б.

Закирзянов А.М. Основные направления развития современного литературоведения (кон. XX – нач. XXI в.). Казань: Ихлас, 2011. 320 с.

Заһидуллина Д.Ф. XX гасыр татар әдәбияты тарихы: дәреслек / Д.Ф.Заһидуллина, Н.М. Йосыпова. Казан: Казан ун-ты нәшр., 2011. Т. 2: XX йөзнең икенче яртысында татар әдәбияты. 198 б.

Заһидуллина Д.Ф. 1960–1980 еллар татар әдәбияты: яңарыш мәйданнары һәм авангард эзләнүләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 2015. 383 б.

Статья написана и опубликована при финансовой поддержке РФФИ и Правительства Республики Татарстан в рамках научного проекта № 18-412-160016 р/ а

Гайнуллина Гөлфия Расил кызы,
филология фәннәре кандидаты, Казан (Идел буе) федераль университеты доценты